

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXV

Уређивачки одбор:

*др Ирена Грицкат, др Милка Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Катичић, Блаже
Конески, др Тине Логар, др Александар Младеновић, др Асим Пецо,
др Митар Пешикан, др Живојин Станојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1979

ГЛАГОЛИ ТИПА *КРЕНИТИ-КРЕНЕМ* У СРПСКОХРВАТСОМ ЈЕЗИКУ

У српскохрватском књижевном језику глаголи Белићеве III врсте имају, по правилу, однос *-ну-* : *-не-* у инфинитивној и презентској основи: *кронути:кренем*. Истина, присуство морфеме *-ну-* није обавезно у свим облицима који се творе од инфинитивне основе. Отуда у савременом књижевном језику поред: *дићнути — дићнуо — дићнух и дићао, дићох*, поред: *кронути:кренух и крејох*.

Ова особина, постојање облика од двеју основа, била је позната и заједничкословенском језику. А. Meillet констатује да су у том периоду развитка словенских језика поред облика са морфемом *-но-* постојали и облици без те морфеме, уп.: „Les infinitifs en *-ноti* se distinguent des précédents en ceci que l'élément — *но-* ne figure pas nécessairement dans toutes les formes du système de l'infinitif, de l'aoriste et des participes passés; en face d'infinitifs en *-ноti*, il existe des aoristes et des participes radicaux, ainsi *и-сѣноти*, aor. *и-сѣрѣ*, part. passé act. *и-сѣрѣ*”¹. Дакле, у питању је особина наслеђена из заједничкословенског језика за коју знају и савремени словенски језици (уп. за руски језик: *гаснуть: гас, гасла*; *исчезнуть: исчез, исчезла*; *сохнуть: сох, сохла*; *окрепнуть: окреп, окрепла*², тако и у старословенском језику: *двигъти: двигъ, движе; прозвѣнѣти, прозвѣне*)³, али тај проблем нас не интересује. Нас овде интересује заступљеност морфеме *-ни-* у инфинитивној основи у српскохрватском језику; управо, интересује нас распрострањеност односа *-ни-* : *-не-* у српскохрватском језику и порекло те појаве у њему.

Од раније је познато да има словенских језика у којима налазимо однос *-ни* : *-не-*, чак и у књижевном језику. Такво стање налазимо у словеначком, горњолужичком, полапском⁴, а однос *-ни-* : *-не-* потврђен је и из руских народних говора Сибира, типа: *тянитъ : тянил, обманитъ*⁵

¹ A. Meillet: *Le Slave Common*, Париз 1934, 246; в. и S. Ivšić: *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb 1970, 263.

² Р. Кошуткић: *Руска граматика, II*, Београд 1971, стр. 173, 206.

³ Т. А. Хабургаев: *Старославянский язык*, Москва 1974, 314—315.

⁴ За словеначки језик в. Ј. Jurančič: *Slovenački jezik*, Ljubljana 1952, стр. 279—280; за горњолужички и полапски в.: Hinc Schuster—Sewc: *Zur Bedeutung des Sorbischen und Slowenischen für die Slawischen Historisch-Vergleichende Sprachforschung*, Nahitgalov zbornik, Ljubljana 1977.

⁵ А. М. Селищев, *Избранные труды*, Москва 1968, стр. 287.

и из неких пољских говора⁶. За ту појаву знају и неки говори српско-хрватског језика, а налазимо је и у језику неких старијих писаца са српско-хрватског језичког подручја.

Тако у језику Ш. Манчегића имамо: *njegda joj ja panih na he kril; njegda postanih*⁷; код Ф. Главинића налазимо: *Nigda klekniše na molitvu*⁸, код Рељковића: *Dobro stisnit od kalama kose*⁹; код Д. Рањине: *stisnita gdi stoje*¹⁰. У језику славонских писаца ова појава је сасвим обична, исп. *бриниџи (се), диџиџи, окрениџи, њоџиџи, сјоменџи*¹¹, а потврђују је и неки писци из Војводине, уп. код Атанацковића: *џиџи, џодиџи*¹².

Од наших савремених народних говора за ову појаву, појаву *-ни-* м. *-ну-*, знају многи икавски говори штокавског дијалекта, а на ту особину налазимо и у неким чакавским говорима.

Још је М. Решетар, почетком овога века, указао на ту морфолошку специфичност у неким икавским говорима. У његовом раду: *Der štokavsche Dialekt* (Беч, 1907), о томе читамо: „In den nördlicheren Gegenden kommen dann die im Slovenischen zur Regel gewordenen Infinitivformen auf *-niti* vor: *utonit, ginit, premetnit Orašje, omaknio, metnio Bjelovar, metnio, pu(h)nio Virovitica usw.*”, а такви морфолошки ликови ових глагола потврђени су још из Мостара, Сарајева и Коренице¹³.

Новија испитивања икавских, и њима суседних, говора потврдила су Решетареве констатације.

Проф. Ившић бележи у посавским говорима, као обичне, примере: *омрзџи, осваниџи, њоврџи, ојлуџи, зјрџи, смејџи* (= сметнемо), *мејџи*, *мејџи се, ојејџи се, њосани* (= посахне), *увени, њосрџи, зовни, викни; окрениџи, ојраниџи*¹⁴. Као што видимо, у овом говору имамо не само *-ни-* м. *-ну-* него и *-ни-* м. очекиваног *-не-* у облицима презента. За такве облике презента знају и неки славонски писци¹⁵.

И у славонским говорима је однос *-ни-* : *-не-* обичан: *крениџи, најџи се, осваниџи, њоџиџи, клекиџи*¹⁶.

Тако је и у босанским икавскошћакавским говорима: *диџиџи, диџиџи, никџи, џурџи, мејџи, скиџи, њоџиџи, џрџи, баниџи*¹⁷.

⁶ J. Basara: *Slowictwo polskich gwar Śląska na terenie Czechosłowacji*, Polska Akademia Nauk, Instytut Językoznawstwa, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1975, стр. 14.

⁷ M. Rešetar: *Primorski lekcioniari XV. vijeka*, Rad JAZiU, knj. CXXXVI, Zagreb 1898, стр. 193.

⁸ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, s. v. *kleknuti*.

⁹ *Rječnik . . .*, s. v. *stisnuti*.

¹⁰ *op. cit.*

¹¹ T. Maretić: *Jezik slavonskih pisaca*, Rad JAZiU knj. 180, стр. 189 и даље.

¹² J. Jerković: *Jezik Božobojca Atanacovića*, Матица српска, Нови Сад 1976, стр. 79—80.

¹³ M. Rešetar: *Der štokavsche Dialekt*, 206.

¹⁴ S. Ivšić: *Današnji posavski govor*, Rad 197, 61 — 70.

¹⁵ Ivšić, *op. cit.*, Maretić, T.: *Jezik slavonskih pisaca*, Rad 180, 189.

¹⁶ S. Sekereš: *Govor našičkog kraja*, HDZb. II, 1966, стр. 256.

¹⁷ A. Peco: *Pregled srpskohrv. dijalekata*, Beograd 1978, 104 и даље.

Ту особину констатује, по Решетару¹⁸, и Милас у говору мостарских икаваца, а Ђ. Шурмин из говора Сарајева наводи: *иовениџи, сџоменџи*¹⁹.

И у говору Имотске крајине и Бекије имамо уопштено *-ни-* м. очекиваног *-ну-*: *бубниџи, макниџи, смркниџи, сваниџи, џакниџи*²⁰. Тако је и у говору Буњеваца залеђа сењског²¹.

За ову особину знају и неки чакавски говори, нпр. говор Сења²², Вргаде²³, и Ластова²⁴. Могуш, и не без разлога, претпоставља за сењски говор утицај буњевачког говора непосредне околине²⁵. Могуће је да се и у вргодском и ластовском говору огледа утицај икавских говора са копна.

И у неким ијекавским говорима среће се морфема *-ни-* м. *-ну-*, и то у оним ијекавским говорима који се налазе у близини икавских говора. Тако имамо у западнобосанским ијекавским говорима: *бринџи, венџи, дрмниџи*, а и облици типа: *изџинли, кренли, џоџинли* из тих говора упућују на морфему *-ни-*, јер се у тим говорима вокал *и* у неакцентованој позицији често редукује²⁶.

И у личким ијекавским говорима налазимо облике типа: *кренџи, макниџи, џинџи*, као и: *винџи, кресниџи, луйниџи*, после редукције вокала *и*²⁷. И говор икаваца Буковице зна за *диџниџи/и, клекниџи/и*²⁸. Тако је и у Заострогу, Далмација²⁹.

За појаву *-ни-* м. *-ну-* знају и неки истарски говори. Такво стање Рибарић констатује у „западној и јужној Истри“, а из Вођица наводи: *двџиџи, наџниџи, џинџи, сџоменџи*³⁰.

У говору Галипољских Срба „налазимо редовно *ни* м. *ну*“ у инфинитивној основи: *баџнимо* (= боџнусмо), *викнисе, погледни, загризни* (1. лице аориста)³¹.

Ова појава позната је и неким војвођанским говорима. Тако у северном Банату налазимо: *бринџи се*³², у говорима Бачке: *бринџи, скиниџи*,

¹⁸ Rešetar, *op. cit.*

¹⁹ Ђ. Šurmin: *Osobine današnjeg sarajevskog govora*, Rad 121, 203.

²⁰ М. Šimundić: *Govor Imotske krajine i Bekije*, Akademija nauka i umjetnosti B i H, Sarajevo 1971, 144.

²¹ Gr. V. Tomljenović: *Bunjevački dijalekat zaleđa senjskog*, Nastavni vjesnik, XIX, 591.

²² М. Moguš: *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik, II, 1966, 90.

²³ В. Jurišić: *Govor otoka Vrgade*, Nastavni vjesnik XLV—XLVI.

²⁴ V. Oblak: *Der Dialekt von Lastovo*, Archiv für slavische Philologie, XVI, 444

²⁵ *op. cit.*

²⁶ М. Дешић: *Западнобосански ијекавски говори*, СДЗБ. XXI, 260—263.

²⁷ за Пољица, Лика, в. Д. Павлица: *Акцентни систем у говору села Пољица, у Лици*, Прилози проучавању језика, Нови Сад, књ. 7, 1971, стр. 76, 91—94, и мој материјал из Лике.

²⁸ Ž. Bjelanović: *Imena stanovnika mjesta Bukovice*, Split 1978, стр. 23.

²⁹ Stjepan Banović: *Vjerovanja, Zaostrog*, Zbornik za narodni život i običaje, књ. XXIII (1918), в. и Peco: *Pregled*, стр. 118.

³⁰ J. Ribarić: *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, СДЗБ. IX, 1940, 119.

³¹ П. Ивић: *Говор Галипољских Срба*, СДЗБ. XII, 1957, 274.

³² П. Ивић: *О говорима Баната*, ЈФ XVIII, 1949/50, 155.

дунила, цркниће, прнише, сагнио, креснио, угинит³³; у говору западног Срема: кренио, сванило, скинио, загрнио, окренио, чучнио³⁴ — а сви ови екавски говори, на изванредан начин, имају везе са икавским говорима³⁵.

Као што наведени примери показују, појава морфеме *-ни-* у инфинитивној основи глагола III врсте доста је распрострањена у икавским и њима суседним говорима. Према томе и српскохрватски језик може се убројити међу оне словенске језике који, макар и у својим дијалектима, знају за морфему *-ни-* у инфинитиву глагола типа *кренити-креним*.

Друго је питање како се објашњава ова појава, и у словенским језицима уопште, и у српскохрватском језику посебно. О овоме проблему било је раније говора у славистичкој науци. За једне слависте у питању је аналошки процес: мешање различитих глаголских основа; за друге, пак, слависте у питању је особина наслеђена из старије фазе развитка словенских језика.

За словеначки језик проф. Рамовш и Нахтигал ту виде аналошку појаву. Код Нахтигала о томе читамо: „V slovenščini se je vrstna spopa II. vrste *-no-* izpremenila po IV. vrsti v *-ni-*”³⁶. За горњолужички проф Шевц је једно време ту појаву доводио у везу са вокалском редукцијом, уп.: „Ich selbst habe bisher obersorb. *-nu-* in Verbindung mit der im Obersorbischen verbreiteten akzentbedingten Vokalreduktion *u > o* / *y / o* (vgl. os. *rozum* „Verstand” \geq *rozom*, *rozumić* „verstehen” *rozumić*, os. *haluza* „Ast” *haloza* / *halza* / usw. [] zu bringen versucht”³⁷. Али је касније променио мишљење о томе (в. ниже).

За војвођанску ситуацију (Бачка) са *-ни-* м. *-ну-* И. Поповић претпоставља да је ту дошло до сукоба двеју различитих струја: западније, са *-ни-* : *-не-*, и источније, са *-ну-* : *-не-*, па се, на крају, јавило не само *скинути/скинути* него и *уклонити/уклонити*³⁸. Порекло тих односа ту се не објашњава.

Разматрајући ову појаву у говору Галипољских Срба, проф. Ивић указује, прво, на ширину ареала на коме се она јавља; и, друго, износи мишљење да се „њено распрострањење не може објашњавати ширењем из истог жаришта, већ само паралелним одвојеним развојем”. Полазна тачка је била у облицима императива³⁹.

Неки слависти, опет, сматрају да је и старији период развитка словенских језика знао за ово двојство основа⁴⁰. Ј. Басара тако објашњава пољско дијалекатско *kfitnyć* поред *kfitnić*⁴¹. Под тим утицајем и проф.

³³ И. Поповић: *Говор Госпођинаца у свейлосији бачких говора као целине*, Посебна издања САНУ, Београд 1968, 28.

³⁴ Б. М. Николић: *Сремски говор*, СДЗБ. XIV, 1964, 355, в. и Р. Ivić: *Die serbokroatischen Dialekte*, Mouton, 1958, 178.

³⁵ А. Песо: *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, 51.

³⁶ R. Nahtigal: *Slovanski jeziki*, Ljubljana 1952, 279—280.

³⁷ Nahtigalov zbornik, 438.

³⁸ *op. cit.* 199—200.

³⁹ *op. cit.* 276.

⁴⁰ В. Н. Šewc, *op. cit.* 438, напомена 22.

⁴¹ *op. cit.*, као и Šewc, *op. cit.*

Шевц мења своје раније мишљење о пореклу тих односа у горњолужичком, исп.: „glaube aber jetzt, nachdem J. Basara in seiner Monographie „Słow-nictwo polskich gwar Śląska na terenie Czechosłowacji” auch für die pol-nischen Dialekte Formen mit *-nu-* . . . nachgewiesen hat, eher an eine noch aus dem Urslawischen stammende dialektale Erscheinung, die sich nur im Slowenischen, Obersorbischen, Polabischen und vereinzelt auch in den polnischen Dialekten Schlesiens erhalten hat”⁴².

Тако се објашњава појава морфема *-ни-* у инфинитивној основи глагола типа *крени* у наведеним слов. језицима.

За српскохрватски језик у вези са овом појавом може се рећи следеће:

а) Појава морфеме *-ни-* м. *-ну-* обична је у икавским говорима како и *и-шћа* тако и *и-шта* говорима.

б) За ову појаву знају и писци из тих говорних подручја.

в) У неким говорима јавља се и обрнут процес: појава *-ну-* м. оче-киваног *-ни-*: *променути* м. *променити* и сл.⁴³.

г) Појава *-ни-* м. *-ну-*, исто онако као и појава *-ну-* м. *-ни-*, анало-шког је порекла. Према односу који имамо у облицима:

забраниџи — *забрани*

и

џокренуџи — *џокрени*

могло се јавити и *покрени* према *забрани*. Овај процес, као што је раније претпоставио проф. Ивић, могла је подржати и прозодијска ком-понента.

И на крају. Да је у питању особина наслеђена из старије епохе развитка словенских језика, ова појава била би шире заступљена у нашим говорима, јављала би се, знатно чешће, и у екавским, и у ијекавским говорима. Тешко је веровати да су те односе овде реметили процеси супротног смера, тј. потискивање, евентуалних, старијих односа са *-ни-* : *-не* и уопштавање односа са *-ну-* : *-не-*.

А. Пецо

Резюме

Асим Пецо

ГЛАГОЛЫ ТИПА *КРЕНИ-КРЕНОМ* В СЕРБОХОРВАТСКОМ ЯЗЫКЕ

Автор в этой работе рассматривает происхождение морфемных соотношений *-ни-* : *-не-* в сербохорватском языке.

⁴² *op. cit.*

⁴³ В. Б. Милановић: *Глаголи на -ниџи с облицима џромене -ну-/-не- основа*, Наш језик, VII, Београд 1955, 87—106 и тамо дато објашњење.